

me kalmistu munitsipaalomandis ja seda haldab Viljandi linn. Viljandi linnavolikogu määrusega 2005. aastast kannab õigeusu koguduse kolmas ehk Riia maantee, Anton Irve ja Toome tänava ning Toome tänav 8 ja Riia maantee 5 krundi vahel olev kalmistu ametlikult nime Toome kalmistu.²¹¹

Kalmistul puhkavad Vabadussõjas langenud Jaan Kalamees, Johan Kõdar, Johan Laksberg, Martin Lepp, Mihkel Nanelson, Aleksander Peterson, Jakob Post, Jaan Suigusaar, Herman Tuhakott ja Georgi Väkrum ning Vabaduse Risti kavalierid Jaak Kitsing, Peeter Otti ja Johan Pöld, kes suri Vabadussõjas saadud haavadesse, Viljandi kultuuriakadeemia kauaaegne õppejõud Ants Salum jpt.

VILJANDI JUUDI KOGUDUSE KALMISTU

Viljandis 19. sajandi algusest alates elanud väike juudi kogukond²¹² rajas veidi üle ühe vakamaa suuruse kalmistu Viljandist ca kolme kilomeetri kaugusele Viiratsi mõisa maadele toonase Viljandi–Tartu maantee äärde. Sakalas mainitakse kalmistut esimest korda 1880. aastal.²¹³ Enne Viljandi kalmistu rajamist olevat siinseid juute maetud Tartusse.²¹⁴ Mitmel pool Eestis (nt Pärnu, Tallinna Rahumäe, Väike-Maarja) külgneb juudi kalmistu mõne teise konfessiooni kalmistuga. Viljandis ei olnud see aga võimalik, sest mõis ei olnud huvitatud Riia maantee äärse kalmistu laiendamisest. Viljandi juudi kalmistut on naabruses asuva Piima talu järgi kutsutud ka Piima või Piimametsa kalmistuks.

1920. aastal otsustas Viljandi linnavalitsus müüa juudi kogudusele kalmistu laiendamiseks ühe Riia vakamaa jagu maad ja 1937. aastaks oli kogudus suutnud selle osaliselt välja osta.²¹⁵ Kalmistukompleksi kuulus 1937. aastal veel surnuaiavahi ühe-toaline köögiga puust elumaja kuuri ja aiamaaga. Viiratsi mõisa maadest eraldatud Viljandi Juudi Usuühingu Kalmistu Nr. 36 suuruseks arvati siis 0,5017 hektarit.²¹⁶ 1938. aastal pühitseti juudi kalmistu juurdelõige praeguse kalmistu lääneküljel. Talituse toimetas kohalik juudi rabi Abram Gurevitsch, tervitussõnad ütlesid Viljandi Pauluse koguduse õpetaja praost Jaan Lattik ja teised vaimulikud. Uuele kalmistuosale ei maetud enne sõda kedagi ja nii on kalmistu tänaseni enam-vähem rajamisaegsetes piirides.²¹⁷

Kalmistut on korduvalt rüüstatud. Juba Esimese

Juudi kalmistu 2024. aastal.

maailmasõja puhkemise järel 4. septembril 1914 mainis Felliner Anzeiger selle rüüstamist.²¹⁸ Saksa okupatsiooni ajal 1941. aastal lükati hauakivid kalmistu taganurka kokku. Paljud Viljandi juudid olid toona sõjapaos Nõukogude Venemaal, enamik Eestisse jäänutest hukati. Pärast sõda Eestisse naasnud Viljandi juudid suutsid oma kalmistu 1946. aastaks enam-vähem korda seada, ehkki nad ei osanud enamikku hauakive nende algsesse asukohta tagasi paigutada. Hiljem on vanu kalmutähiseid võimalust mööda parandatud.²¹⁹

1997. aastal maeti kalmistule ainus eestlane, juuditariiga abiellunud Karl Peterson. Mõni eestlasega abiellunud Viljandi juut on perekondlike sidemete tõttu maetud Vanale kalmistule ja Metsakalmistule.²²⁰ Juudi kalmistu matmisraamatu järgi on ajavahemikus 1964–87 olnud seal kümme matust.²²¹ Siiski oli nimetatud perioodil juudi kalmistul matuseid rohkem, mõni neist on kirja pandud aga teiste Viljandi kalmistute registris. Nii on näiteks 1969. aastal Vana kalmistu raamatusse järjekorranumbri 105 all kantud Isak Fain (1903–1969) ja märkus, et ta on maetud Piimametsa kalmistule.²²²

Kalmistul on mälestuskivi Saksa okupatsiooni ajal elu kaotanud 29 juudi mälestuseks. Kivil on tekst „1941. aastal fašistlike okupantide poolt mõrvatud Viljandi Juudi koguduse liikmed“. Kivil kirjas olevast 25 juudist mõrvati kinnitamata andmeil 20 Viljandis, Blochi pere neli liiget aga Pärnus.²²³ Kõigi nende inimeste täpne mõrva- ja matusepaik on tänini teadmata.

218 Felliner Anzeiger 04.09.1914.

219 Fain, Charie. Suuline teade. 04.11.2011.

220 Fain, Charie. Suuline teade. 04.11.2011.

221 VLA. Juudi usuühingu kalmistu matmise registreerimise raamat 28.03.1964–11.02.1987.

222 VLA. Vana kalmistu matmise registreerimise raamat 1969.

223 Fain, Charie. Suuline teade. 04.11.2011; Hiio, Toomas. II maailmasõda ja Viljandimaa. Viljandi Muuseumi toimetised II, Viljandi 2011, lk 191.

211 VLA. Linnavolikogu määrus nr 25, 29.04.2005, p 1.2.

212 Leib Hoff surnud. – Sakala 19.10.1926, lk 3.

213 Omalt maalt. Villandis. – Sakala 02.02.1880, lk 2.

214 Meil ei ole siin jäädavat linna... – Oma Maa 28.02.1938, lk 4.

215 Hulk uusi korraldusi Viljandis. – Postimees 09.12.1937, lk 7.

216 RA, ERA.62.27.10851, pagineerimata.

217 Fain, Charie (Gitti). Suuline teade. 04.11.2011.

VMF 518:209

Juudi kalmistu 1930. aastatel.

VMF 518:211

Juudi kalmistu 1979. aastal.

Tänapäeval haldab Vana-Võidu külas 913 ruutmeetril paiknevat kalmistut Viljandi vald. Kalmistule on maetud arst Markus Brin (1900–1964), neuroloog Viktor Brin (1946–2018) jpt.

VILJANDI METSAKALMISTU

Viljandi linna kalmistu plaaniti 1930. aastate alguses rajada Viljandi–Tartu maantee äärde Viiratsi mäel asuva Jaani koguduse kalmistu kõrvale. Linnavalitsus põhjendas ühe vakamaa suuruse linnakalmistu rajamise vajadust asjaoluga, et alatasa tuleb matta linna hoolealuseid ning kogudustelt matmispaiku ostes muutub matmine kulukaks.²²⁴ Ajakirjanduse andmeil võttis linnavolikogu 1933. aasta augustis vastu sellesisulise otsuse. Kalmistuala suuruseks planeeriti siis 4000 ruutmeetrit.²²⁵

1935. aasta alguseks olid plaanid teisenenud. Uuele kalmistule oli leitud hoopis sobivam looduskaunis koht Kõsti veski lähedal künkal. Sakalas avaldatud teatest jääb mulje, et uue kalmistu tarbeks reserveeriti 16 hektari suurune maa-ala. Sellest kavatseti esialgu vaid osa surnuaiaks ning sinna taheti puid juurde istutada.²²⁶ 1935. aasta septembris esitati linnavalitsusele maastikuarhitekt Eerik Lepa²²⁷ väljatöötatud kavand 10-hektarilise kalmistu planeerimiseks, kusjuures kalmistut nimetati siis juba Metsakalmistuks. Sama aasta sügiseks kavandati sinna teede ja tiigi rajamist ning 1936. aasta kevadeks puude istutamist,²²⁸ ala plaaniti piirata aiaga.²²⁹

Ajakirjanduse andmeil käis uue kalmistu planeerimine aastast aastasse. 1936. aastal nimetas ajaleht, kuigi pisut ehk ennatlikult, et sinna matmisega saab juba algust teha. 1937. aastal võttis linnavalitsus oma eelarvesse 2000 krooni uuele kalmistule lõhutud maakividest kabeli ehitamiseks.²³⁰ Mitu plaani siiski ei teostunud. Näiteks puude istutamine kolmekümnendatel, sest 1942. aastal kõneleb Postimees taas Metsakalmistu asutamisest ning nimetab seal käivaid istutustöid, sest see maa-ala olevat täiesti lage.²³¹ Kabel jäi ehitamata.

224 Linn asutab uue surnuaia. – Sakala 12.08.1933, lk 3.

225 Linnale oma surnuaed. – Sakala 19.08.1933, lk 4; Viljandist. – Postimees 19.08.1933, lk 5.

226 Viljandi linn asutab Kõsti kalmistu. – Päevaleht 04.02.1935, lk 6.

227 Eerik Lepp (1903 Tallinn – 1981 Montreal), maastikuarhitekt, agronoom ja pedagoog. EABL, Tallinn 1998, lk 76.

228 Linna ilustamise kavad valmivad. – Postimees 10.09.1935, lk 6.

229 Metsakalmistut hakatakse ehitama. – Sakala 30.09.1935, lk 4.

230 Ehitushooaeg algab tagasihoidlikult. – Sakala 14.04.1937, lk 4.

231 Viljandisse asutatakse metsakalmistu. – Postimees

Metsakalmistu pühitsemise laululeht 24. juunist 1943.

Metsakalmistu pühitsemiseni jõuti 1943. aastal. Talitust toimetasid 24. juunil 1943 Viljandi Pauluse koguduse endine õpetaja Jaan Lattik ja Viljandi Jaani koguduse õpetaja Elmar Tõldsepp. Selleks ajaks oli kalmistu arhitektide Elmar Lohki²³² ja Harras Kulango ning maastikuarhitekt E. Lepa kavandite alusel kaheksahektarilisel territooriumil välja kujundatud. Arhitektid olid eeskuju võtnud Tallinna ja Riia metsakalmistust ja arvestanud kohalikku eripära. Kalmistule planeeriti perekonna-, rea- ja üksikmatmisplatsid nagu ka nn erimatmispaigad vaimu- ja kultuuritegelastele ning teistele auväärsetele kodanikele. E. Lohki projekti järgi plaaniti kalmistule ehitada nägus kabel, vahimaja ja peasissepääsu juurde kaks hoonet. Nendest üks pidi teenima tööriistade hoiukohana, teine matuseliste ooteruumina.²³³

Kalmistu majandamine jäi linna ehitus-majandusosakonnale, kes andis välja matmisplatse ja kaevas haudu. Kõik kalmud ja matmisplatsid kuulusid linna hooldamisele, kusjuures matmispaikade ja kalmude väljanägemise määras linnapea. Linn kasseeris maksu matmispaikade kasutamise ja korrashoiu eest. Keelatud oli kalmu või matmisplatsi piiramine mitteelava materjaliga. Rõhutati pargi

07.11.1942, lk 4.

232 Elmar Lohk (1901 Vladivostok – 1963 Göteborg), arhitekt. EKABL, Tallinn 1996, lk 275.

233 Viljandi Metsakalmistu õnnistamine. – Sakala 18.06.1943, lk 3.